

Skalica a archívne dedičstvo

Terézia Májková

Abstrakt: Skalica so svojou bohatou históriou, statusom slobodného kráľovského mesta a výhodnou geografickou polohou po stáročia vytvárala a uchovávala svoje archívne dedičstvo, ktoré je v súčasnosti uložené v Štátnom archíve v Trnave, pracovisku Archív Skalica.

Kľúčové slová: Skalica – história – archív – archívne dedičstvo.

Skalica and Archival Heritage

Abstract: Skalica, a town with a rich history, due to the status of a free royal town with advantageous geographical location, created and preserved its archival heritage for centuries. That is currently stored in the State Archive in Trnava, workplace Archive Skalica.

Key words: Skalica – history – archive – archival heritage.

Skalica si svoje archívne dedičstvo začala budovať už v období prvých listín, ktoré mesto dostalo a o ktoré sa aj náležite staralo. Sprvu starostlivosť o mestské písomnosti pripadla richtárovi. V jeho príbytku bola pre ne určená truhlica s tromi kľúčmi - pre richtára, pre kapitána a prisažných. Neskôr truhlicu umiestnili v mestskom dome nazývanom tiež ratúz. K privilegiám pribúdali ďalšie písomnosti, napr. zápisnice zo zasadnutí magistrátu, kráľovské nariadenia, súdne rozhodnutia či zápisy o majetkovo-právnych prevodoch. S postupným nárastomestskej agendy a vznikom nových úradníckych postov prevzal správu mestských písomností notár a v 18. storočí máme v archívnych dokumentoch doloženú aj funkciu archivára. Nájdeme ju v knihe prísah z roku 1790, kde je popri formulároch prísah pre mestských úradníkov uvedená aj prísaha archivára.¹

Takýmto prirodzeným procesom vznikol a z veľkej časti sa aj zachoval najstarší a najvýznamnejší fond Archívu Skalica - *Magistrát mesta Skalica*, ktorý obsahuje dokumenty z rokov 1389-1922. S rozsahom 197 bežných metrov je najbohatším zdrojom informácií k dejinám mesta a jeho obyvateľom, od stredoveku až do 20. storočia. Bohužiaľ pre obdobie stredoveku a prvú polovicu 16. storočia sa nám zachoval okrem listín len zlomok písomností. Je to zapríčinené najmä nepokojným obdobím, ktoré Skalica prežívala práve v 15. a na konci 16. storočia, či už to bola prítomnosť husitov v meste, Bočkajovo povstanie alebo požiare, ktoré mesto postihli.²

Najstarším originálnym zachovaným dokumentom nielen fondu ale v celom archíve je listina kráľa Žigmunda z roku 1389, ktorou nariadil, že Skaličanov možno súdiť len v Skalici, pred vlastným mestským súdom.³

Keďže listiny boli dokladom o určitom právnom akte (donácie, udelenie rôznych výsad, povýšenie do šľachtického stavu, majetkovo-právne záležitosti), ktorý mal všeobecnú platnosť a stálosť, majitelia si ich patrične chránili. Boli jedinečným dokladom, často boli pre väčšiu

1 DRAHOŠOVÁ, Viera et al. *Skalica*. Skalica : Mesto Skalica, 2014, s. 1105.

2 DRŠKA, R. *Mestská správa Skalice do roku 1711*. Skalica: Záhorské múzeum, 2016, s. 23

3 MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica. f. Magistrát mesta Skalica, Listiny, inv. č. 1.

bezpečnosť uložené oddelene od ostatných písomností a rovnako tak boli korisťou rôznych lúpežných výprav. Bolo teda bežnou praxou, že sa z listín robili hodnoverné odpisy, alebo sa žiadalo o ich opätovné potvrdenie. Vďaka tomu dnes poznáme znenie listiny kráľa Ondreja II. z roku 1217, kde sa prvýkrát spomína Skalica. Podobne je to aj s privilegiálnou listinou Ľudovíta Veľkého, ktorou 6. októbra 1372 povýšil Skalicu na Slobodné kráľovské mesto. Keďže išlo o listinu určujúcu status a právne postavenie mesta, dali si ju Skaličania niekoľkokrát opätovne potvrdiť – konfirmovať. Presný text privilegia sa zachoval v konfirmácii Albrechta II. z roku 1439, ktorou potvrdzoval aj neskoršie udelené trhové výsady.⁴ Samotný text listiny nie je rozsiahly. Kráľ v nej najväčší dôraz kládol na vybudovanie kamenného opevnenia. Zároveň oslobodil obyvateľov Skalice od platenia kráľovskej dane a ostatných poplatkov dovtedy, kým nedokončia hradby. Okrem toho kráľ oslobodil skalických obchodníkov od platenia pohraničného cla – tridsiatku a mýtnych poplatkov v celom kráľovstve. Ostatní kupci a obchodníci, ktorí prišli do Skalice boli oslobodení od platenia daní, ale len v deň konanie trhu, ktorý sa konal každú stredu. Ostatné výsady zvyčajne udeľované kráľovským mestám nie sú v listine špecifikované, ale sú obsiahle len vo všeobecnej formulke „*aby títo naši mešťania a ich potomkovia dosiahli a natrvalo užívali všetky tie slobody, výsady, milosti a zákonné práva a výhody, ktoré už majú iné naše kráľovské mestá.*“

Keďže sa v listine neuvádzajú konkrétne články o ustanovení mestskej samosprávy, kompetenciách súdu alebo slobodnej voľbe farára, a tiež ďalšie výsady hospodárskeho charakteru, Skaličania si mohli osvojiť výsady niektorého z najbližších kráľovských miest. V tomto prípade si Skaličania za vzor vybrali trnavské mestské právo, keďže Trnava im bola najbližšia.

Zachovali sa aj ďalšie listiny týkajúce sa trhových či súdnych výsad, hospodárskych a politických záležitostí mesta. Vizuálne zaujímavé sú armálesy - listiny povyšujúce do šľachtického stavu a udeľujúce erb. Vyznačujú sa honosným prevedením s farebnou miniatúrou udeleného erbu.

4 MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica. f. Magistrát mesta Skalica, Listiny, inv. č. 7.

Obr. 1: Magistrát mesta Skalica – depozit s najstaršími dokumentami.
Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko Skalica

Obr. 2: Listina Maximiliána II. z roku 1574 s odpisom listiny Ondreja II. z roku 1217, kde sa prvý raz spomína Skalica. Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko Skalica

Z obsahovej stránky veľmi dôležité sú mestské úradné knihy rôzneho charakteru. Najstaršia zachovaná kniha začína rokom 1572 a zapisovali sa do nej záznamy o kúpe a predaji domov.⁵ Mesto riešilo aj pozemkové záležitosti svojich obyvateľov a viedlo si viacero protokolov o predaji a kúpe domov, viníc, polí, lúk a záhrad až do roku 1850.

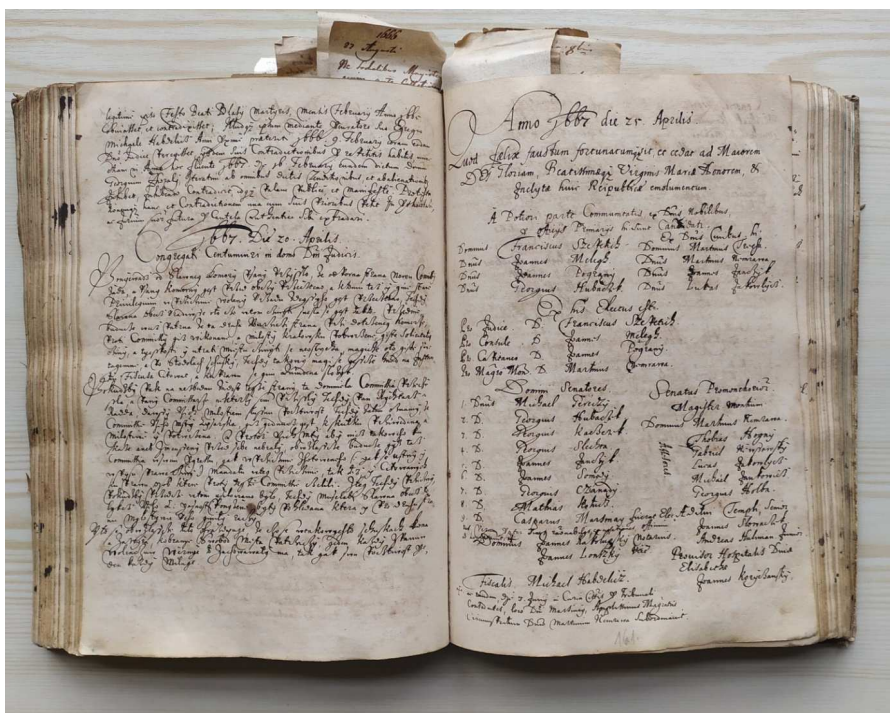
Pre poznanie života obyvateľov mesta sú významným prameňom zápisnice zo zasadnutí mestského magistrátu z rokov 1584 - 1922. Obsahujú zápisnice z volieb mestských funkcionárov, ktoré sa konali 24. apríla, na sv. Juraja, no informujú nás aj o spôsobe fungovania mesta, jeho administratívy, hospodárstva, súdnictva, zdravotníctva, remesiel a cechov, prijímaní nových obyvateľov, o vojnových i živelných pohromách, o postavení poddanských obcí Mokrá Háj a Prietržka a tiež o každodenných problémoch, ktoré muselo mesto riešiť.

Skalica, ako slobodné kráľovské mesto, mala samosprávu aj v súdnictve. Z tejto oblasti sa zachovali zápisnice vedené od roku 1609. Okrem zápisníc zo súdnych pojednávaní sa vo fonde nachádzajú aj spisy súdnej agendy tzv. - procesus, inquisitiones. Spory boli časté najmä medzi mešťanmi a šľachticmi bývajúcimi v meste. Zriedkavé však neboli ani súdne pojednávania za krádeže, bosoráctvo, smilstvo či vraždy. Tzv. Čierna kniha mesta Skalice - Liber Niger, obsahuje verejné rozsudky súdnych pojednávaní aj s trestom z rokov 1619 až 1751. Keďže väčšina zápisov je písaných domácim jazykom, pomerne jednoducho sa dozvieme kto bol súdený, za aký čin a ako bol potrestaný. Napríklad krádež sa zvyčajne trestala obesením, svätokrádež upálením, smilstvo a cudzoložstvo šľahaním na pranie a vypovedaním z mesta.⁶

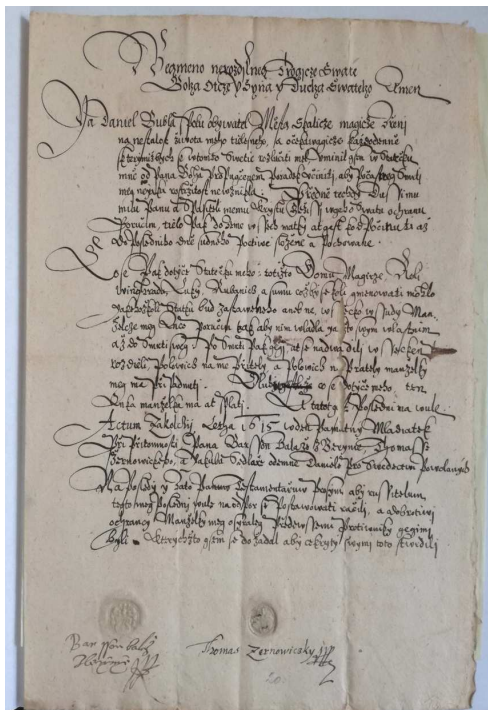
Skaličania sú známi svojim pozitívnym vzťahom k vinohradníctvu, ktoré tu má dlhú tradíciu. Pre záležitosti týkajúce sa skalických vinogradov, či už trestné alebo majetkovoprávne fungoval samostatný vinohradnícky úrad, ktorého dokumenty sú taktiež súčasťou fondu Magistrát mesta Skalica.

5 MV SR, Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica. f. Magistrát mesta Skalica, Protocolum empt. et vendit. domorum 1572 - 1613.

6 Liber Niger spracoval ThLic. Martin Hoferka, ThD. v Zborníku Záhorského múzea, č. 6/2011.

Obr. 3: Zápisnica zo zasadnutia magistrátu
25.4. 1667. Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko
Skalica

Obr. 4: Testament Daniela Bublu z roku
1615. Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko
Skalica

Najrozsiahlejšou časťou fondu sú spisy. Sú rozdelené podľa oblasti ktorej sa týkali. Nájdeme tu mandáty - nariadenia kráľa či vyšších úradov, ochranné listy - *litterae protectionales*, *acta metalia* - chotárne spisy, kde sa riešili územné spory mesta so susednými panstvami, najmä so Žerotínskymi, ktorým dal Skalicu do zálohu Ferdinand I. v roku 1527, *litterae missiles* - listy adresované mestu rôzneho obsahu. Ich odosielateľmi boli predstavitelia okolitých a blízkych miest, kráľovský úradníci, cirkevní hodnostári ale aj jednotlivci. Poskytujú rozmanité informácie - od pohybu vojsk, cez vymáhanie podľzností až po správy o nevhodnom správaní farára. Samostatnú skupinu tvoria spisy policajného kapitána, sirotskej stolice či patronátne spisy viažuce sa k právu Skalice na voľbu vlastného farára a s tým súvisiace záležitosti.

Netreba opomenúť písomnosti hospodárskej a účtovnej agendy, ktorá odráža stav mestskej pokladnice, informuje o príjmoch z mestského pivovaru, o vydávaní dreva z mestských lesov, o vybraných daniach. Zahrnúť sem môžeme aj majetkovoprávne záležitosti občanov a ich testamenty.

Fond Magistrát mesta Skalica je rozsiahly a nájdeme v ňom množstvo rozličných dokumentov. Bohužiaľ, doteraz sa nepodarilo celý fond spracovať. Avšak aj zásluhou prvej mestskej archivárky v pravom zmysle slova, doktorky Zory Viestovej, je fond usporiadaný. Možno konštatovať, že práve Zora Viestová má obrovský podiel na zachovaní fondu v takomto rozsahu. Keď v roku 1952 nastúpila na post mestskej archivárky, našla písomnosti magistrátu v naozaj nevhodných podmienkach, miestami len položené na zemi bez adekvátnej ochrany. Zachrániť ich bola jej prvá veľká úloha. Hoci inventár je len k listinám, k niektorým častiam fondu sú vypracované súpisy (úradné knihy, mandáty, testamenty, časť *litterae missiles*).

V roku 1922 Skalica prestala byť slobodným kráľovským mestom, bola premenovaná na veľkú obec s právom používať titul mesta a pokračovateľom v administratíve sa stali orgány štátnej a verejnej správy.⁷ Aj dokumenty z ich činnosti sú uložené v archíve. Fond *Obvodný notársky úrad v Skalici* (1919 - 1945) je spolu s fondom *Okresného úradu v Skali-*

⁷ DRAHOŠOVÁ, V. Ref 1, s. 1106.

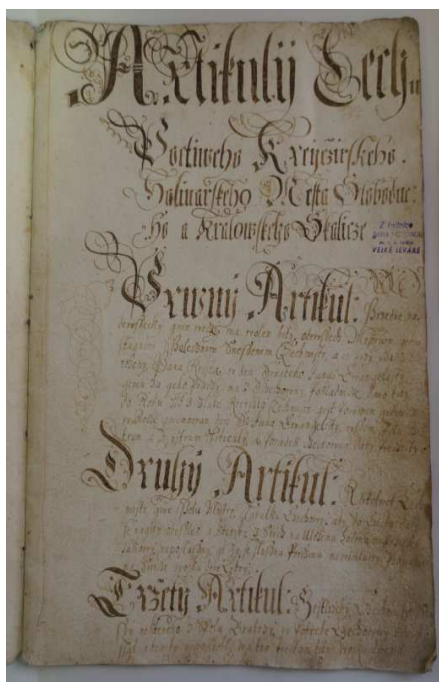
ci (1923 - 1945) významným prameňom k poznaniu dejín mesta v medzivojnovom období. Odzrkadľujú politické a sociálne pomery, vojnové udalosti, činnosť politických strán, rozvoj hospodárstva a priemyslu a ďalších oblastí. Na tieto fondy kontinuálne nadväzuje fond *Mestský národný výbor* (1945 - 1991) a po roku 1991 je to fond *Mestský úrad v Skalici*, ktorý sa stále rozrastá o nové dokumenty.

Staršie dejiny mesta dokresľujú aj písomnosti skalických cechov. Slobodné kráľovské mesto ležiace na obchodnej ceste, disponujúce s rozsiahlymi hospodárskymi výsadami vytvorilo vhodné podmienky pre rozvoj remesiel a obchodu.⁸ Cechové písomnosti z rokov 1608 - 1891 uložené vo fonde *Cechy v Skalici* dokumentujú existenciu vyše dvoch desiatok cechov. Najznámejším a najväčším cechom boli súkenníci. Skalické súkno bolo preslávené a vyhľadávali ho najmä lepšie situované vrstvy obyvateľstva. Okrem nich pôsobil v Skalici napríklad aj cech murárov, kováčov, mäsiarov, krajčírov či obuvníkov. Z ich činnosti sa najčastejšie zachovali artikuly - súbor práv a povinností členov cechu, ďalej cechové zápisnice, pracovné osvedčenia a účtovné doklady.

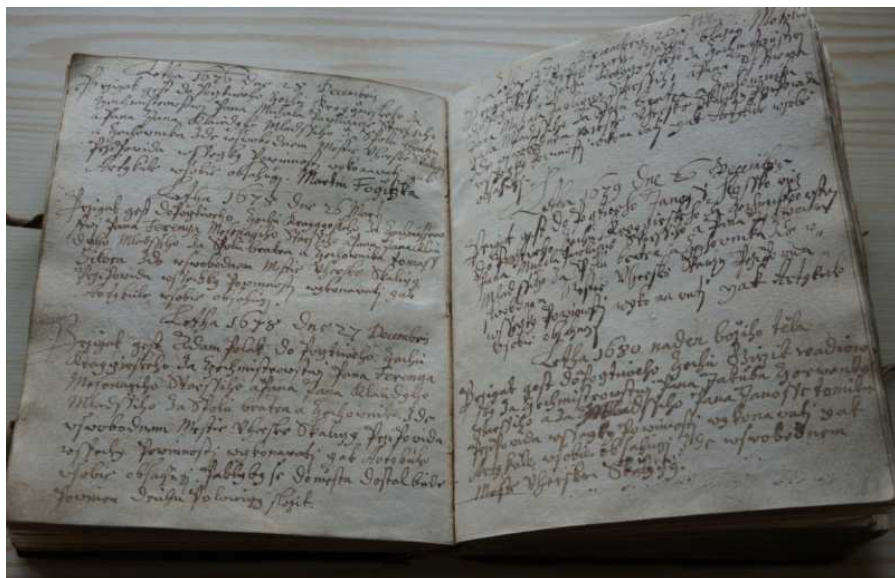

Obr. 5: PhDr. Zora Viestová – od roku 1952 do 1981 viedla archív v Skalici.
Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko Skalica

8 MÁJKOVÁ, T. Cechová kniha skalických krajčírov. In: *Zborník Záhorského múzea*, roč. 9, 2022, s. 87 - 106.

Obr. 6-7: Pisomnosti cechu skalických krajčírov – artikuly z roku 1653 a cechová kniha 1625 – 1870. Zdroj: ŠA Trnava, pracovisko Skalica

Bohato zastúpená je aj oblasť školstva, ktorého históriu nám približujú fondy jednotlivých škôl a tiež *Školský inšpektorát v Skalici* (1919 – 1954) so správami nielen o skalických školách ale aj o školách v celom skalickom a senickom okrese. Za zmienku určite stojí fond *Gymnázium v Skalici* s písomnosťami od roku 1736, ktoré tu založili jezuiti. Počiatky základného školstva možno hľadať vo fondoch *Štátna ľudová škola v Skalici* (1777 – 1953) a *Štátna meštianska škola v Skalici* (1919 – 1945).⁹ Archívne dokumenty viažuce sa k školstvu však zachytávajú aj blízku minulosť. Obdobie školskej dochádzky na konci 20. storočia najlepšie zachytávajú školské kroniky s bohatou fotodokumentáciou.

Pohľad do minulosti spestrujú aj zbierky. Dvanásť zväzkov skalických kroník patrí spolu s ďalšími obecnými kronikami do *Zbierky kroník* (1933 – 2000). *Zbierka fotografií* (1900 – 1980) zasa ponúka obrázky nielen Skalice v podobe ako si ju už mnohí nepamätáme. Kultúrny a spoločenský život v meste dokumentuje pestrá *Zbierka plagátov a letákov* (1896 – 1990), ktorú tvorí široké spektrum dobového dokumentačného a propagačného materiálu.

Archív Skalica uchováva písomnosti, ktoré majú trvalú dokumentárnu hodnotu a viažu sa k regiónu. Spádová oblasť pracoviska Archív Skalica Štátneho archívu v Trnave sú okresy Skalica a Senica. V súčasnosti je v archíve uložených 761 archívnych fondov, z toho asi 100 sa dotýka priamo Skalice. Okrem už spomínaných fondov, je to veľa väčších i menších súborov rôznych spolkov, inštitúcií a záujmových organizácií, politických strán a podnikov.¹⁰ Každý z nich však svojim dielom, malým či väčším, prispieva k poznaniu dejín nielen nášho mesta ale aj celého regiónu.

Resumé

Archívne dedičstvo Skalice je naozaj rozsiahle a bohaté. Pokrýva všetky oblasti života mesta od samosprávy, školstva a hospodárstva až po kultúru, šport či osobné fondy. Najvýznamnejším fondom je Magistrát mesta Skalice, dokumentujúci históriu mesta od stredoveku do roku 1922. Umožňuje skúmať rôzne oblasti života mesta a jeho obyvateľov. Bohu-

9 DRAHOŠOVÁ, Viera et al. Ref. 1, s. 1107.

10 Zoznam archívnych fondov uložených v Archíve Skalica je zverejnený na webovom sídle archívu.

žiaľ, dodnes nie je kompletne prístupný, a archívne pomôcky sú vytvorené len k niektorým častiam fondu. Kontinuálne naň nadväzujú fondy miestnej samosprávy – Obvodný notársky úrad v Skalici, Mestský národný výbor a Mestský úrad v Skalici. Obsahom zaujímavé sú aj ďalšie súbory archívnych dokumentov, napríklad Gymnázium v Skalici, ktoré tu založili jezuiti v roku 1662, Okresný úrad v Skalici (1919 – 1945), Zbierka fotografií či dobovej dokumentácie. V súčasnosti Archív Skalica spravuje 761 archívnych fondov viažucich sa k územiu okresov Skalica a Senica. Priamo ku Skalici sa vzťahuje asi 100 fondov, väčšieho či menšieho rozsahu, no rovnako dôležité pre poznanie dejín mesta.

Mgr. Terézia Májková

Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Skalica

Kráľovská 16, 909 01 Skalica

terezia.majkova@minv.sk

